

Linas Leonas Katinas (1941–2020) was one of the most famous late 20th-century Lithuanian avant garde painters. His solo exhibition at the National Gallery of Art in 2020, *Red Becomes White Whilst Falling*, was the last one held before his passing. Curator Jolanta Marčišauskytė-Jurašienė presented the artist's *mundus imaginalis* – his imagined world, where reflections of daily life, history and individual world views intermingle with myths, archetypes and symbols. The exhibition was divided into seven parts that revealed the different aspects of Katinas' work and biography: visitors had the

opportunity to learn about how he initially set out on his creative path, his work in theatre and film, his interest in Buddhism and Lithuanian folk textiles, his work created at his little cottage in the Labanoras Forest, his period of teaching at the Vilnius Academy of Arts and finally, his complicated relationship with his father, the painter Leonas Katinas. The choice of this structure for the exhibition meant the curator could offer a comprehensive presentation of one of the most colourful and authentic cultural figures in Lithuania from the late 20th century, revealing his extraordinarily original personal cosmology.

Lino Katino *mundus imaginalis*

Jolanta Marčišauskytė-Jurašienė

Paroda „Raudona krisdama virsta balta. Linas Leonas Katinas“, Nacionalinė dailės galerija, 2020 m. kovo 6–birželio 6 d.

Kuratorė
Jolanta Marčišauskytė-Jurašienė

Architektas
Linas Lapinskas

Koordinatorė
Eglė Juocevičiūtė

Dizainerė
Laura Grigaliūnaitė

Linas Leonas Katinas (1941–2020) į tapybos pasaulį įžengė XX a. 7 dešimtmečio pabaigoje ir tapo vienu pagrindinių savo kartos menininkų

avangardistų, stagnacinėje brežnevinio laikotarpio kultūroje suformavusių laisvos, eksperimentinės kūrybos properšą. Jo kūrybinė biografija, aprėpianti bene šešis dešimtmečius, niekada nesiliovė stebinti posūkiiais ir transformacijomis.

2020 m. pavasarį Nacionalinėje dailės galerijoje duris atvėrė paroda „Raudona krisdama virsta balta“. Ji kvietė pažvelgti į L. L. Katino *mundus imaginalis* – įsivaizduojamą pasaulį, kuriame kasdienybės, istorijos, individualios pasaulėjautos atšvaitai susipina su mitais, archetipais ir simboliais. 2020 m. gruodį pasiekė žinia, kad tai buvo paskutinė dailininko kūrybos paroda, surengta jam esant gyvam. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, parodos pavadinimas įgyja simbolinę, net pranašišką prasmę – raudona krito ir pavirto balta.

Dailininkas lietuvių dailės kontekste išsiskyrė ir sovietmečiu, ir nepriklausomybės laikotarpiu. Į tapybą perėjęs iš architektūros, mokėsi

Lino Leono Katino parodos
„Raudona krisdama
virsta balta“ fragmentai
Nacionalinė dailės
galerija, 2020
Fot. Evgenia Levin

per savo patirtį ir ieškojimus, kurie neatsiejami nuo bendrų XX a. II p. meninio gyvenimo procesų. Stiprėjantis 8 dešimtmečio kartos konfliktas su sovietine realybe ir priešinimasis absurdui, pasitelkiant įvairias, tiek dvasinio, tiek fizinio, eskapizmo (pabėgimo) formas, Ezopo kalbą, karnavalinį juoką, – bruožai, kuriuos regime ir L. L. Katino kūryboje. Panašią, tik dar platesnę raiškos strategiją menininkas taikė ir po 10 dešimtmečio, kurdamas daugiasluoksnį, kultūrinių nuorodų kupiną rebusą žiūrovui. *Arte povera* primenančios instaliacijos, projektai gamtoje, dvipusiai paveikslai, net muzikiniai eksperimentai mezga organišką dialogą su tarpdisciplininio meno idėjomis ir šiuolaikinio meno reiškiniais.

Kaip kartografas bando išgaubtą žemės paviršių perteikti plokščiaje žemėlapyje, taip ir šios parodos kuratorė mėgino nužymėti dailininko kūrybos ir kai kurių gyvenimo epizodų trajektorijas bei virsmus. Parodoje eksponuoti darbai, archyvinė medžiaga, vaizdo dokumentai

atspindi dailininko kelią nuo 7 dešimtmečio pabaigos iki dabarties. Ieškant eksponatų prireikė nemažai atkaklumo, nes pats dailininkas niekuomet nesudarinėjo jų sąrašo, daugumos buvimo vietos buvo nežinomos. Trečdalį darbų paskolino MO muziejus, kiti eksponatai – iš bene trisdešimties skolintojų: „Vilniaus aukciono“, M. K. Čiurlionio dailės muziejaus, Lietuvos literatūros ir meno archyvo, klinikos „Vivus sanus“ ir privačių asmenų kolekcijų.

Formuojant parodos koncepciją bei struktūrą, ieškant rakto į L. L. Katino *mundus imaginális*, atspirties tašku tapo jo paties eseistiniai tekstai, rašyti XX a. 8 deš. pr. ir skirti skaitymui tik siaurame bičiulių – menotyrininko Alfonso Andriuškevičiaus, literatų Sigito Gedos, Juozo Apučio – rate. Eseistinio pobūdžio tekstus „Septyni puslapiai“ (1971) ir „Dar penki puslapiai arba įrodymai apie juodą spalvą“ (1972) L. L. Katinas parašė būdamas paniręs į budizmo studijas, ieškodamas kūrybinės ir dvasinės

savasties. Šiuose tekstuose veriasi turtingas dailininko vidinis pasaulis, troškimas aprėpti ir suvokti visatos slėpinius, pajauti save kaip jos dalį. Metaforų kupinuose poetiniuose tekstuose regima dailininko autorefleksija ir fatališkas determinizmas. Esė „Dar penki puslapiai arba įrodymai apie juodą spalvą“ jis rašė:

Kraujo teisė didžiausia – jinais atslūgsta, iškelia įsakymus, kurie privalomi visam kūnui. Bet nors trumpu laiku jai kalba – kalba kategoriškai. Kraujas raudonas – tai įsakymas.

Tautos kraujas? Rasės kraujas?
Žemės kraujas? Erdvės kraujas?

Tai ne mūsų reikalas. Atsakymus į tai duoda jie patys. Nes turim savo raudoną kraujo rutuliuką, kuris mus nulėmė ir pasmerkė. Jisai ir šneka¹.

L. L. Katino minimas „raudonas kraujo rutuliukas“ tapo nematomu pagrindiniu parodos veikėju, metafora, įkūnijančia paties menininko asmenybės ir kūrybos kvintesenciją. Parodą sudarė dvi erdviškai atskirtos ir konceptualiai besiskiriančios dalys. Pirmoji – tai salės centre išdėstyta tapybos, grafikos darbų ekspozicija, atspindinti dailininko kūrybos stilistinę ir konceptualią įvairovę nuo 7 dešimtmečio iki laikotarpio, prasidėjusio po 2000-ųjų. Ekspozicija, kuri rengta drauge su architektu Linu Lapinsku, išreiškė *mundus imaginalis* įvairovę ir žavesį, kvietė panirti į daugiasluoksnį ir daugiaprasmi L. L. Katino kuriamų vaizdinių pasakojimą, ieškoti jų ryšio su biografiniais dailininko gyvenimo faktais. Pastarieji buvo pasakojami antroje parodos dalyje, kurią sudarė net septyni skyriai, tarytum žymintys „kraujo rutuliuko“ kelionę. Jo kelias parodoje prasidėjo nuo skyriaus „Veržimasis į tą patį kruviną kultūros lauką“, žyminčio virsmą iš architekto į tapytoją ir kartu išryškinančio komplikotą santykį su tėvu, žinomu tapytoju Leonu Katinu.

1958–1964 m. L. L. Katinas studijavo architektūrą Valstybiniame dailės institute. Menininkas prisiminimuose rašė:

Vilniaus architektūros studijos netilpo vien raudono vyno stiklinėj (tada skanaus ir pigaus): man pasisekė, nes išvengiau bendro tapybos liaudmeistrių konvejerio. Galų gale nežinau, bet

tikrai vaikystėje genijumi nebuvau. O ir 1945 m. būti genijais buvo visai nemadaj. Menu, prie Kalvarijų turgaus pūsdavau prezervatyvus, nes rožinių balionų, atrodo, gamino dar per mažai. Paskui jų pakako. Tėvai irgi rūpinosi, kad baigčiau pūtęs ir turėčiau profesiją: „Kur būsi – neprapulsi.“ Nuo medicinos išsisukau, tėvų nusivylimui, įsiverčiau į Architektūros fakultetą. Ten radau keletą dėstytojų, dorų draugų; suprantu, kad tais laikais tai buvo man dar viena likimo dovana, nes Architektūros fakulteto intelekto lygis buvo neabejotinai aukščiausias institute. Savišvietai kelias nebuvo rožem klotas, bet buvo².

L. L. Katinas skaitė užsienio literatūrą, kurios gaudavo Vrublevskių bibliotekoje, sekė architektūros ir dailės situaciją anapus geležinės uždangos. Baigęs studijas, 1964–1966 m. dirbo Algirdo ir Vytauto Nasvyčių projektavimo grupėje Miestų statybos projektavimo institute. Pasižymėjo kaip perspektyvus jaunas architektas. Kartu su vyresniais kolegomis vieną po kito skynė laurus architektūros ir paminklų projektų rengimo srityje.

Nors ir sekėsi, L. L. Katiną vis labiau traukė tapyba, lydėjusi jį nuo vaikystės, stebint prie molberto stovintį tėvą. Todėl 1966 m. jaunas architektas „pasistengė“, kad būtų atleistas iš darbo – iš jo išėjo su įrašu darbo knygelėje „Uvolen za pragulku“ (Atleistas už pravaikštą). Ankstyvuosiuose jo tapybos darbuose jaučiama tėvo Leono įtaka, tačiau sūnus greitai iš jos išsivadavo. L. L. Katino kūrybinis virsmas sutampa su tėvo tapybos išlaisvėjimu 1971–1978-aisiais. Vis stiprėjanti savęs, kaip tapytojo, identifikacija paskatino pasirinkti jį nuo tėvo atskiriantį Lino vardą, iki tol architektūrinius projektus, kurių modelių fotografijos eksponuotos parodoje, jis pasirašydavo kaip Leonas.

Antrasis parodos skyrius „Teatro ir kino dailė“ žymėjo tolesnį dailininko gyvenimo ir kūrybos etapą. XX a. 7–8 dešimtmečiais jis daug dirbo teatro ir kino srityse. Metęs architektūrą, „Planetos“ kino teatre piešė plakatus pirmiesiems prancūzų, lenkų, čekų filmams. Vėliau prasidėjo bendradarbiavimas su Lietuvos kino studija statant filmus „Tas prakeiktas nuolan-kumas“ (1970), „Markizas ir piemenaitė“ (1978). Sukūrė scenografiją ir kostiumus spektakliams

¹ Katinas L. L., *Dar penki puslapiai arba įrodymai apie juodą spalvą*: autorinis mašinraštis, 1972, Alfonso Andriuškevičiaus archyvas, MO muziejaus nuosavybė.

² Katinas L. L., *Kaip atsinešė į tapybą*: autorinis mašinraštis, 1988, Alfonso Andriuškevičiaus archyvas, MO muziejaus nuosavybė.

Lino Leono Katino parodos „Raudona krisdama virsta balta“ fragmentai Nacionalinė dailės galerija, 2020 Fot. Evgenia Levin

„Ugnies medžioklė su varovais“ (Jaunimo teatras, rež. D. Tamulevičiūtė), Juozo Gliniskio „Po svarstyklių ženklų“ (Klaipėdos dramos teatras, rež. P. Gaidys, 1976) ir kt.

Vytauto Žalakevičiaus pakviestas, L. L. Katinas dirbo kino studijos „Mosfilm“ vyriausiuoju dailininku statant filmą „Tas saldus žodis – laisvė“ (1973). Darbas Sovietų Sąjungos kino mekoje suteikė daug galimybių, tačiau joje jautėsi idėjiškai svetimas. Ideologinė ir komercinė mašina sekino jėgas. Gelbėjo tik muziejai, kuriuos menininkas uoliai lankė, tyrinėdamas klasikinio modernizmo tapybą (Henri'į Matisse'ą, Vinceną van Goghą) ir Senovės Rytų meną.

L. L. Katino scenografijose ir kino dailėje atsispindi tas pats erdvinis-struktūrinis mąstymas, kurį regime jo 7–8 dešimtmečių tapyboje. Tiek scenovaizdis, tiek tapybos darbo erdvė konstruojama kaip magiška dėžutė, kurioje matomi elementai tampa nežinomo, paslaptingo veiksmo užuominomis.

Trečiasis skyrius buvo skirtas L. L. Katino santykiui su budizmu. Sovietinė ateizmo mokykla dailininką paveikė priešingai – skatino ieškoti Dievo. Budizmu susidomėjo, kai atrado Mikalajų Konstantiną Čiurlionį jį minint laiškuose Sofijai. Ėmėsi savarankiškai studijuoti literatūrą, kurios šiek tiek gaudavo iš Amerikos per Jurgį Tornau. Išmoko Tibeto rašmenis. Tuo metu šio pobūdžio informacija ir idėjomis pogrindyje dalinosi keletas žmonių, tarp jų buvo farmacininkas Donatas Butkus, vertėjas iš tibetiečių kalbos Algirdas Kugelevičius, psichologai Antanas Danielius, Petras Arlauskas. Jiems imponavo žymaus buriatų mokytojo Bidijos Dandarono (1914–1974) tantrinis budizmo mokymas, už kurio skleidimą ir bendruomenės kūrimą jis kelis kartus buvo įkalintas ir galiausiai mirė Sibiro lageryje. Ten B. Dandaronas buvo užmezgęs pažintį su filosofais Vosyliumi Sezemanu bei Levu Karsavinu.

Maskvoje L. L. Katinas bičiuliausi su Tibeto kultūros ir sanskrito kalbos profesore Oktiabrina

Fiodorovna Volkova, priklausiusia Nikolajaus Rericho ratui, buvo susipažinęs su teosofinėmis idėjomis. B. Dandaronas, grįžęs po pirmojo įkalinimo, buvo apsistojęs pas O. F. Volkovos draugus. Tačiau L. L. Katino ir dvasinio mokytojo keliai susikirsti nespėjo. Todėl po pastarojo mirties atvykęs į Buriatiją, Ulan Udę, L. L. Katinas susirado jo mokinį Sirenžapą Gataboną, iš kurio gavo įšventinimą. Vėliau kartu su juo keliavo po kaimus. Buriatai L. L. Katiną priėmė į savo ratą, net patys atvykdavo į jo sodybą netoli Labanoro. Tantrinio budizmo praktikos siejo bendraminčius nuo Maskvos iki Vokietijos.

Siekiant perteikti žiūrovui dailininko tapybos ir budizmo filosofijos ryšį, parodoje sukurta speciali architektūrinė erdvė – „lizdas“. Atsigulus ant minkšto porolono, primenančio budistinės *šunyat* (tuštumos) įvaizdinimą, buvo galima užsidėti ausines ir išgirsti aktoriaus skaitomą L. L. Katino esė „Dar penki puslapiai arba įrodymai apie juodą spalvą“, kuriai kompozitorė Agnė Matulaitytė sukūrė mediatyvų garsinį foną, papildytą gongų garsais ir paties dailininko širdies dūžių įrašų, padarytu jo sūnaus Džiugo Katino.

Ketvirtas skyrius „Transatlantinis ornamento kabelis“ žymėjo fanatišką L. L. Katino domėjimąsi senąja lietuvių liaudies tekstile, audinių raštais ir spalvomis. XX a. 7 dešimtmetyje suintensyvėjęs etnografinis-etnologinis judėjimas įtraukė daugelį rašytojų, dailininkų, visuomenės veikėjų. Susidomėjimas lietuvių liaudies menu buvo idėjinis reiškiny, susiklostęs kaip reakcija

į sovietinę ideologiją, naikinančią autentišką lietuvių kultūros ir pasaulėvaizdžio sluoksnį. Organizuotos ekspedicijos į kaimus, rinkta tautosaka, liaudies menas. L. L. Katinas taip pat važinėjo motociklu po kaimus „pas bobutes“, kurių namuose, garbingiausioje vietoje, stovėjo audimo staklės. Liaudies skulptūra, audinių raštai ir spalvos darė didelį poveikį jo tapybai, kūrinių sąrangai ir koloritui.

Penktasis parodos skyrius „Trobelė Labanore“ pasakojo apie L. L. Katinui itin svarbią vietą – antruosius namus. XX a. 8 dešimtmečio pradžioje Pašekščio kaime, netoli Labanoro, jis įsigijo pusę trobos. Tai buvo dailininko mikrokosmosas, kur jis gyveno vienovėje su visomis gyvomis gamtos būtybėmis. Čia nutapė daug darbų, kai kuriuos – tiesiog miške. Labanoro miško ryto, žolių, samanų motyvai regimi ir paveiksluose. Sodyboje lankydavosi bičiuliai S. Geda, J. Aputis, A. Andriuškevičius ir kiti. Sukritę žolėje jie skaitydavo Rainerį Marią Rilkę, Aldo Pellegrinį, moderniojo meno istoriją. 1971 m. L. L. Katinas surengė savo darbų parodą. Kūrinius sustatė palei namo sienas, suramstė į medžių kamienus. Parodą, be paties autoriaus, sūnaus Džiugo, menotyrininko A. Andriuškevičiaus bei kaimo bobutės, apžiūrėjo žolėje besiganantis arklys. Tokių parodų, skirtų sau ir draugams, surengė ir vėlesniais laikais, ne tik kaime, bet ir Vilniuje, gyvenamojo namo kieme.

Šeštasis skyrius pavadintas metaforiškai – „Nepriklausomybė“. Jame siekta perteikti

>
Lino Leono Katino parodos „Raudona krisdama virsta balta“ fragmentai Nacionalinė dailės galerija, 2020
Fot. Evgenia Levin

dailininko vidinę poziciją laisvėjančios Lietuvos, Sąjūdžio laikotarpiu bei jo, kaip dailės pedagogo, vertybes. 1971–1989 m. L. L. Katinas dėsto „katinizmą“ Vilniaus M. K. Čiurlionio meno mokykloje. Tarp kolegų – bendraminčiai Vincas Kisarauskas, Alfonsas Ambraziūnas, Birutė Žilytė ir kiti, pedagoginį darbą dirbė pagal savo kūrybos principus, nepaisydami ideologinio muštro.

1989 m., studentų prašymu, L. L. Katinas pradėjo dėstyti Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedroje. Jo atėjimas į įstaigą sutapo su dideliais pokyčiais valstybėje – Sąjūdžiu, besiveriančiu pasauliu anapus geležinės uždangos, naujais iššūkiais. L. L. Katinas dalyvavo Sąjūdžio mitinguose. 1991 m. sausio įvykių metu prie Aukščiausiosios Tarybos su studentais atsinešė pilnus kibirus dažų ir drauge tapė ant barikadų. Šis patriotinis performansas liko įamžintas fotografo Viliaus Jasinevičiaus fotografijose „Barikados“ (1990).

L. L. Katino apsiskaitymas ir atvirumas naujovėms skatino studentus eksperimentuoti su technikomis, ieškoti naujų išraiškos formų. Tekstilės katedra, modernistinės tekstilės bastionas, 10 dešimtmetyje tapo naujų, konceptualių sprendimų paieškų vieta. Jis akademijoje dirbo iki 2008-ųjų. Buvęs jo mokinys ir bičiulis Gintaras Šeputis, kurio kūrybinė veikla neatsiejama nuo lietuviškojo videomeno susiformavimo, XX a. 10 dešimtmetyje daug laiko praleisdavo su mokytoju, filmuodavo jo kasdienybę. Peržiūrint G. Šepečio turimą videoarchyvą, atrasta keletas įspūdingų tuometinių judviejų bendravimą atspindinčių įrašų, kurie buvo eksponuoti parodoje specialiai įrengtoje „pašiūrėje“, primenančioje Labanoro trobelę.

Septintasis skyrius, pavadintas „Karo paženklintas“, grąžino žiūrovą į dailininko gyvenimo pradžią. L. L. Katino vaikystė pažymėta raudona karo žyme. Pasaulį jis išvydo 1941 m. birželio 22-ąją, pirmąją karo dieną, bombarduojamame Radviliškyje. Motina Bronė Prapuolentė-Katinienė – lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, kilusi iš gausios Sūduvos krašto ūkininkų šeimos. Iki karo buvo Marijampolės apskrities moterų šaulių rinktinės vadė. Su būsimu vyru tapytoju Leonu, svajojusiu tapti jaunu karininku, susipažino karo priešaušryje, vaidindami mėgėjiškame teatre. Užklupus karo neramumams, šeima su ką tik gimusiu Linu ir

vyresniuoju sūnumi pradėjo bėglių gyvenimą, kol galiausiai grįžo į Radviliškį. Likimas buvo palankus – trėmimų pavyko išvengti, nors grėsmė tykojo nuolat. Savo praeitį Katinų šeima slėpė. Pokariu atsikraustė į sugriautą Vilnių. Tėvai baigė mokslus. Mama Bronė dirbo Antano Vienuolio vidurinės mokyklos mokytoja, tarp jos ugdytinių buvo Tomas Venclova, S. Geda, tapęs artimu L. L. Katino bendražygiu. Tėvas Leonas dėstė Dailės institute, kur buvo diegiamas socialistinio realizmo kanonas.

Sūnus stebėjo į kompromisus įklampusio tėvo kančias, kritikavo jo taikstymąsi. Po tėvo mirties, 1984-aisiais, paveldėjo jo dirbtuvę su stelažuose išlikusiais sovietinių personalijų portretais, teminiais paveikslais. Per šiuos kūrinius tėvo ir sūnaus diskusija netikėtai prisitęsė – apie 2016 m. L. L. Katinas ėmė drobes perdirbti, užtapydamas ant jų naują prasminį sluoksnį kaip ironišką komentarą tėvą gniuždžiusios sistemos absurdui. Šis, paskutinis, L. L. Katino kūrybos etapas perteikė komplikuotą ryšį su tėvais ir sovietine praeitimi, o žvelgiant į parodos struktūrą – grąžino žiūrovą atgal prie tėvo personos, nuo kurios atsiplėšęs kūrybinio kelio pradžioje, dailininkas sugrįžo gyvenimo kelio pabaigoje.

Rengiant parodą, drauge su dailininku ir jo sūnumi, menininku Džiugu Katinu, teko nuvykti į Labanoro girioje esančią trobelę. Viešnagė, kurios tikslas buvo surasti parodai reikalingus brėžinius, eskizus, dailininkui buvo paskutinė. Kuratorės pokalbis su L. L. Katinu, nufilmuotas jo sūnaus, yra paskutinė tuo metu 78-uosius metus ėjusį menininką įamžinusi dokumentinė medžiaga. Ji eksponuota parodoje.

L. L. Katino tapybos pasaulis, visai kaip paukščio lizdas, konstruojamas iš jo aplinkos medžiagų, kliaujantis vidinės nuojautos diktuojama struktūra. Jo kūryba paremta abstrakcijos, tašizmo ir kai kuriais conceptualaus meno kalbos principais, tačiau kartu ji neatsiejama ir nuo architektūros, teatro bei kino srityse įgyto erdvinio-struktūrinio mąstymo. Dailininko darbai nestokoja sveiko sąmojo, autoironijos, mėgavimosi žiežirbomis, atsirandančiomis chuliganiškai kryžminant sakralumą ir profaniškumą, pirmykštės ir kultivuotosios kultūros gemalus. Kosmologiškoje kūryboje vyrauja amžinos, cikliškos kaitos idėja, grįžimas prie gimimo-atsinaujinimo stadijos.